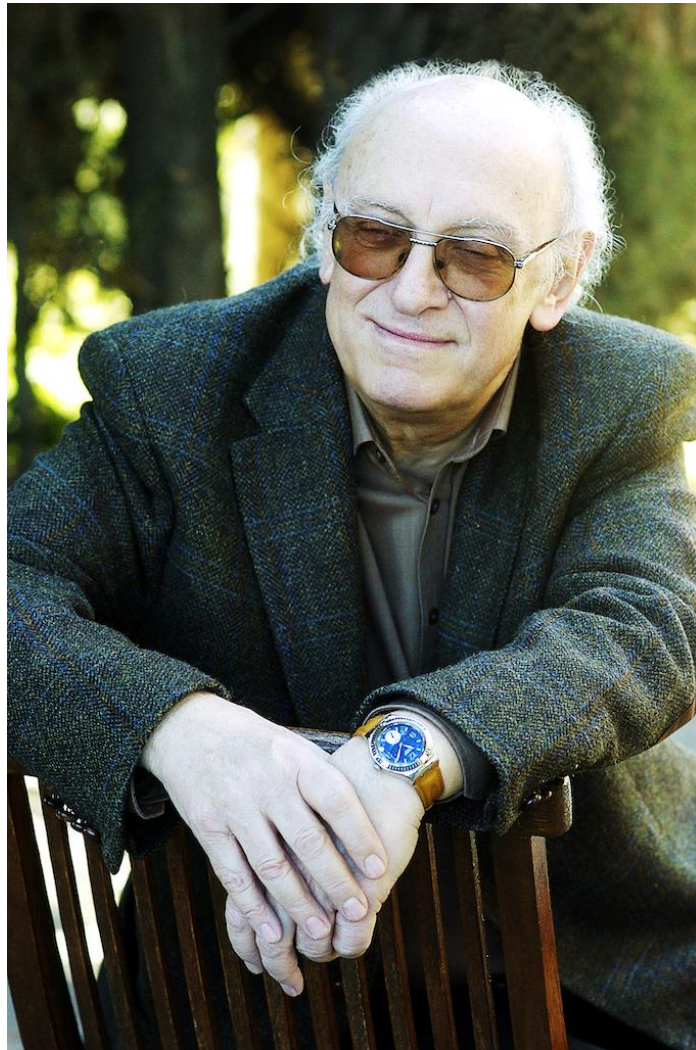

Refugiats, confinament i memòria: dues reflexions de Petros Màrkaris

Eusebi Ayensa

A banda les novel·les policíaqües, que l'han consagrat com un autèntic mestre del gènere negre i li han donat fama mundial, Petros Màrkaris (Istanbul, 1937) és una de les veus més lúcides davant dels enormes reptes que ha hagut d'afrontar el seu país en els darrers anys. Les seves encertades opinions —que es basen en una anàlisi profunda de la realitat grega però també en un gran coneixement de la seva impressionant herència cultural, des d'Homer fins a Kavafis— han estat exposades en un munt d'articles publicats, sobretot, en diaris alemanys tan prestigiosos com *Die Zeit* o *Süddeutsche Zeitung*.

Fa uns anys, una selecció d'aquests articles sobre la crisi econòmica grega —que batega també rere moltes de les pàgines protagonitzades pel comissari Kharitos— va ser publicada, en traducció castellana, en un volum que portava el títol certament premonitori de *La espada de Damocles* (Tusquets, 2012). Tot seguit reproduïm, en traducció catalana, dos textos més, centrats en dos dels problemes que, després de la crisi (o, més ben dit, de manera paral·lela a la crisi), han posat novament a prova no només la dèbil recuperació econòmica grega sinó el projecte comú de la Unió Europea en el seu conjunt: el drama dels refugiats i la recent pandèmia (amb el confinament que aquesta ha provocat). El primer text és una carta escrita al seu gran amic, el cineasta grec Thóodoros Anguelópulos —en les pel·lícules del qual tan estretament havia col·laborat—, gairebé cinc anys després de la seva tràgica i sobtada mort a Atenes. Ell fou un dels primers cineastes a ocupar-se del tema dels refugiats amb una duresa corprenedora, i això que encara s'havien d'escriure alguns dels seus capítols més esfereïdors, de manera que la carta —publicada fins al moment en italià i alemany— és un homenatge al seu amic, desaparegut tan a deshora. El segon text, titulat «Confinament i memòria», recull unes reflexions de Màrkaris sobre les terribles conseqüències —físiques però també psicològiques— que ha tingut en el seu país el confinament de la població provocat per l'epidèmia del coronavirus, una realitat encara present que està molt lluny de ser un problema exclusivament grec. Aquest text va ser inclòs —en versió castellana de qui això signa— en el llibre de Lourdes Duran *Contra el Olvido: Reflexiones acerca de la pandèmia de la COVID-19* (pàgs. 105-106), publicat a finals de l'any passat pel Cercle d'Economia de Mallorca i en el qual van col·laborar alguns dels convidats a les conferències que organitza regularment aquest «ens local de pensament i debat» —com recull la seva pàgina web—, en el qual Màrkaris va dissertar sobre la realitat política, social i econòmica grega, el 5 de juny de 2019.

Petros Màrkaris

Fotografia cedida per l'escriptor

Carta a Thódoros Anguelópulos

Atenes, 14 d'octubre de 2016

Estimat amic Thódoros,

Han passat ja gairebé cinc anys de la teva mort i és la primera vegada que sento la necessitat d'escriure't. Estic convençut que tu entendries millor que ningú el que tot seguit exposaré.

Aquests darrers mesos, mentre segueixo de prop el drama dels refugiats a Grècia i a tota Europa, em ve constantment al cap la teva pel·lícula *El pas suspès de la cigonya*. I recordo allò que m'havies dit quan discutíem el guió de la pel·lícula: que el problema dels refugiats acabaria essent el gran problema de la nostra època. Aquesta teva premonició s'ha revelat ben certa.

Abans d'escriure't aquesta carta, em vaig asseure a veure novament la pel·lícula. Mentre la veia, rememorava la primera projecció i com aleshores seguíem, muts, el drama dels refugiats. La teva premonició s'ha revelat certa, però l'odissea dels refugiats que es narra a la pel·lícula sembla una *manyaga* si la comparem amb el drama que viuen els refugiats d'avui.

Vaig sentir novament com el protagonista de la pel·lícula es pregunta: «Quantes fronteres hem de travessar per arribar a casa nostra?». I vaig veure novament com el periodista s'està dret a la línia de la frontera amb el pas suspès i diu que, si abaixa el peu, es trobarà en un altre país.

Thódoros, cap d'aquestes dues coses no podria passar avui amb els refugiats. La pregunta del teu protagonista —Quantes fronteres hem de travessar encara?— seria sobrera, perquè les fronteres són tancades, des de Macedònia (el país que nosaltres anomenem FYROM) fins a Àustria. Miri on miri, veig que s'alcen només enreixats i murs. El teu periodista es quedaria amb el pas suspès en el poble d'Idomeni, sense saber quan podria petjar una altra terra.

I el teu protagonista hauria de renunciar també a l'esperança d'arribar aviat a casa. Si exceptuem Alemanya i Suècia, ningú al centre i nord d'Europa ofereix als refugiats no ja una casa, sinó ni tan sols una tenda de campanya.

Vaig aturar la pel·lícula a l'escena del casament a les dues ribes del riu. En una riba, la núvia, i a l'altra, el nuvi. Recordo com ens havia impressionat aquest pla. Però de quin casament en dues ribes parlem? Aquí, homes, dones i infants s'ofeguen cada dia entre dues ribes: l'africana i l'europea.

Recordes el poema *Murs*, de Kavafis, el poeta que tant estimaves?

Sense miraments, sense compassió, sense respecte,
grans i altes muralles han bastit al meu voltant.

I ara m'estic aquí assegut, i em desespero.
No penso en res més: aquest atzar em rosega el pensament.

Això que deia Kavafis en el poema, ho diu avui cada refugiat que aconsegueix arribar a Grècia o a Itàlia.

La imatge més esborronadora en tota aquesta tragèdia —en el sentit aristotèlic de la paraula— ens l'ofereixen els infants, uns infants separats dels seus pares, o que els han perdut, i que ara volten sense rumb per improvisats campaments.

Aquests infants no apareixen en *El pas suspès de la cigonya*, però sí a la teva pel·lícula *L'eternitat i un dia*. Són els *infants de les fronteres*, que l'espectador veu com grimpen pels enreixats i miren el país que s'estén al seu davant. En el seu camí errant, l'escriptor que protagonitza aquesta pel·lícula s'endú amb ell un d'aquests infants, fins que, al final, el fa pujar en un vaixell perquè marxi i comenci una nova vida. Recordo fins a quin punt ens havia capficat aquest final.

Estimat amic, en algunes regions de Grècia, avui dia no podries ni tan sols dur aquests infants a l'escola, perquè les Associacions de Pares, Mares i Tutors no volen que els seus fills vagin a la mateixa escola que els fills dels refugiats.

Per altra banda, és cert, hi ha el Tractat Schengen —del qual la Unió Europea se sent tan orgullosa—, que permet circular lliurement a tots els europeus, com si visquessin en una mena de confederació d'estats. El que passa és que fa uns mesos que el territori Schengen és tancant en molts indrets. I els únics que es queixen són els empresaris, amb l'argument que el tancament de les fronteres farà pujar el preu dels transports. I a fe que aquest és l'únic argument realment convincent, perquè en aquesta Europa només compten els costos i els diners. Les persones no compten, i menys encara si parlem de refugiats. I no és pas que no hi hagi europeus en tots els països que es preocupin pels refugiats, però són una minoria, una mena de guàrdia d'honor dels principis europeus.

Fins ara m'he centrat només en la primera i en la tercera pel·lícula de l'anomenada *Trilogia de les Fronteres*. La del mig és *La mirada d'Ulisses*, al meu entendre, la teva millor pel·lícula.

Quan vam començar a escriure'n el guió, estaves entestat a rodar una part de la pel·lícula a Sarajevo. Vaig intentar que entenguessis que aquell teu desig, tot i ser molt respectable, en el fons era inviable, perquè a Sarajevo la guerra cada dia era més intensa, fins que et vas veure obligat a acceptar l'amarga veritat: era impossible rodar a Sarajevo. Però no vaig ser a temps de gaudir de la meua victòria, perquè, de seguida, vas fer esclatar als meus peus una segona bomba: si no podies rodar a Sarajevo, aniries a Mostar.

–«Però t’has begut l’enteniment? A Mostar la gent també es mata», et vaig etzibar aleshores.

Tu, però, te n’havies informat. «No, en aquests moments hi ha un alto el foc. Per això he d’anar-hi ara».

–«Però com t’ho faràs?». El guió està encara a les beceroles. Com rodaràs?».

–«Ja ho sé, però m’hi arriscaré», va ser la teva resposta.

La mirada d’Ulisses, que tant m’estimo, em va suscitar dues preguntes.

La primera és com vas aconseguir convèncer un actor americà, Harvey Keitel, i un de suec, Erland Josephson, perquè et seguissin al camp de batalla que aleshores era Iugoslàvia. Per a ells havia de ser com una condemna.

I el meu segon dubte era com t’ho feies per telefonar-me des de Mostar, gairebé cada dos vespres, per discutir amb mi el guió.

Cada vegada que et feia aquestes dues preguntes, em responies amb un somriure murri. De resposta pròpiament dita, però, no me’n vas donar mai cap, i només em va quedar gravat al cap aquell teu somriure murri.

Tot això t’ho recordo per donar-te entenent que, mentre escrivíem el guió, ni nosaltres ni ningú no podia preveure que la guerra civil i la consegüent intervenció a Iugoslàvia serien com una prova general d’una actitud que pretén posar *ordre* amb les armes a diferents països. Més tard vingué Irak, Líbia, i ara Síria.

He dit abans que considero *La mirada d’Ulisses* la teva millor pel·lícula, però les que realment em trenquen el cor són *El pas suspès de la cigonya* i *L’eternitat i un dia*. Potser hi té a veure el meu origen i la meva infantesa. Però no tinguis por, no et sortiré ara amb Freud.

Tots els refugiats que aconseguen ser admesos en algun país europeu viuran com a minories, Thóodoros. Jo he crescut en una d’aquestes minories, la que conformava la comunitat grecòfona de Constantinoble, i sé que significa viure en el si d’una minoria.

Sento diverses persones, tant gregues com estrangeres, que s’omplen la boca parlant de la multiculturalitat, i ara, darrerament, del fracàs de la multiculturalitat. Vaig créixer en una ciutat plurinacional, amb tres grans minories: la grecòfona —o romaica, com en deïem a Constantinoble—, l’armènia i la jueva. Al costat d’aquestes n’hi havia una de més petita, la italòfona.

Per pròpia experiència sé que la multiculturalitat és una quimera. El que realment existeix és allò que en podríem anomenar la *multicomunitat*. Totes aquestes minories són comunitats organitzades, que vivien una al costat de l’altra, però tancades en elles mateixes, sense cap relació, no sols amb la majoria turca, sinó tampoc entre elles. La

integració que alguns al·leguen era només *de dia*, és a dir, en el lloc de treball i en els intercanvis. La vida social estava estrictament limitada a la comunitat mateixa. I no parlo de comunitats que viuen els darrers trenta o quaranta anys juntes, sinó de comunitats que conviuen a la mateixa ciutat des de fa segles.

Com que a propòsit de *L'eternitat i un dia* ens vam ocupar molt de l'obra de Solomós, recordaràs de ben segur aquella seva frase famosa que diu «¿Tal vegada tinc una altra cosa al cap que no sigui llibertat i llengua?». Si faig l'esforç de traslladar aquesta dita a les minories, jo diria: «¿Tal vegada tinc una altra cosa al cap que no sigui religió i llengua?».

Totes les minories s'aferren amb passió a la llengua i a la religió, que no només inclou la fe pròpiament dita, sinó també els valors i les tradicions. L'aïllament i la introversió ajuden a conservar la llengua, els valors i les tradicions.

Així viuria el protagonista d'*El pas suspès de la cigonya*, si mai arribés a *casa* seva: reclòs en una comunitat amb els seus congèneres. Perquè, per desgràcia, la por i la inseguretat que sent el refugiat o l'emigrant són connaturals a la seva llengua, als seus valors i a les seves tradicions. L'únic refugi són aquelles persones amb les quals hom comparteix un mateix tipus de vida, uns mateixos costums i unes mateixes tradicions. I, pel contrari, el refugiat defuig tant com pot el contacte amb la cultura dominant, que és la cultura de la majoria, perquè tem que el durà a un terreny desconegut.

Potser els fills del protagonista, i de manera encara més segura els seus nets, que aniran a les escoles de la seva terra d'acollida, aprendran la llengua del nou país i tindran un contacte diari amb nois i noies de la població autòctona, cosa que els permetrà sortir de l'aïllament propi de la minoria i integrar-se així a la societat del país d'acollida. Això a Constantinoble no era possible, perquè una minoria no coneixia la llengua de l'altra minoria, i allò que els separava de la majoria era el profund abisme del nacionalisme i les ferides obertes del passat.

Siguem, però, sincers. També la població autòctona aspira a aïllar els nouvinguts. Si no poden evitar que convisquin amb ells a la mateixa ciutat, almenys intenten que s'estableixin al més lluny possible d'ells. I el mateix desitgen les forces de seguretat. Si els refugiats i els emigrants viuen aïllats en un gueto, aleshores són més fàcilment controlables.

Si em trobés avui amb el teu protagonista i amb el teu periodista, els diria precisament això.

Thódoros, teníem un origen ben diferent, proveníem de famílies també diferents i, a la infantesa i a la joventut, tinguérem experiències també completament diferents. Tanmateix, ens va lligar una estreta amistat que durà quaranta anys.

Ens vam conèixer durant els anys de la Junta militar del Coronels i, en aquella època, vam col·laborar per primer cop en la teva segona pel·lícula, *Dies de 1936*. Eren temps difícils,

sobretot per a la literatura i l'art, però tinguérem almenys la satisfacció de no rendir-nos, de no claudicar.

Avui vivim a la Unió Europea, formada per països amb règims democràtics. Els murs no els alça cap dictadura, sinó els governs dels països democràtics. I no es prohibeix l'entrada als dissidents polítics, com en els temps de la nostra Junta militar, sinó a persones i a famílies que abandonen el seu país per salvar la vida.

Europa ha conegut moltes èpoques en la seva història: el Renaixement, la Revolució Industrial, la Revolució Francesa, la Il·lustració. Temo que l'època actual passarà a la història com l'*Època de la Hipocresia*.

Amic Thóodoros, et trobo molt a faltar, però, per altra banda, em consola el fet que no visquis en aquests temps tan desgraciats. Sé bé prou com patiries.

El teu amic

Petros

Confinament i memòria

Quan estàs tancat a casa durant sis setmanes i l'únic contacte que tens amb el món exterior és un passeig curt i la pantalla de l'ordinador o de la televisió, aleshores la memòria es converteix en una espècie de pel·lícula històrica de tu mateix, a voltes amarga i a voltes divertida. És precisament aquesta la pel·lícula que veig diàriament durant les sis setmanes que porto confinat. Us en traslladaré algunes imatges.

Recordo l'inici de la meua carrera com a escriptor i traductor, quan estava obligat a treballar fora de casa per guanyar-me la vida. Aleshores i durant molts anys vaig ser un «escriptor de cap de setmana». Comptava els dies de la setmana fins que arribava el dissabte, per poder asseure'm al despatx i exercir d'escriptor. Avui, amb el confinament, em passo el dia assegut al despatx buscant una idea, un tema sobre el qual escriure, mentre espero amb la mateixa impaciència l'hora del meu passeig diari. Antigament comptava els dies, ara miro el rellotge.

El segon passeig que faig indefectiblement cada dia és el dels diaris i els canals de televisió. Diàriament, sense excepció, m'enfronto a una autèntica allau de notícies, opinions, punts de vista, informacions i comentaris amb relació a les investigacions en curs sobre el coronavirus. I en algun moment d'aquest passeig recordo la pel·lícula de Sergio Leone *El bo, el lleig i el dolent*. En una escena de la pel·lícula, Eli Wallach està assegut en una banyera. De sobte, entra a l'habitació un cowboy i l'apunta amb una pistola, tot i que, en lloc de disparar, comença a parlar sense parar. En un moment determinat, Wallach treu dues pistoles de dins de la banyera, dispara al cowboy, el mata i després li diu: «You want

to shoot, shoot. Don't talk» («Si vols disparar, dispara, però no parlis més»). Així em sento jo quan llegeixo o veig les notícies. El lloc de Wallach l'ha ocupat ara el coronavirus, que ens mata mentre nosaltres no deixem de parlar.

No passa un sol dia que no llegeixi o senti alguna lloança amb relació a la manera com Grècia i els grecs fan front a aquesta pandèmia. Anglesos, americans i alemanys, entre d'altres, ens elogien constantment. I en aquest moment el meu pensament es remunta alguns anys enrere, al període de la crisi, quan tothom ens havia posat a la picota. Aleshores, no hi havia dia que no sentíssim algú que no ens criticués. Ens deixaven com un drap brut: des de tractar-nos d'incapaços i d'inútils fins a definir Grècia com un «failed state». Ara rebem només elogis, mentre jo recordo la famosa màxima de *l'Evangelí segons sant Mateu*: «Els darrers seran els primers».

Crec que haig d'aturar aquí la projecció d'aquesta pel·lícula de la memòria. Altrament, podria durar més de tres hores, com les pel·lícules del meu estimat amic Thóodoros Anguelópulos.

